

Educación e Patrimonio, experiencias de gobernanza participativa

Detalle do Camiño de Inverno cara ao pobo de Belesar na Ribeira Sacra, co pai Miño debuxando a paisaxe.

María del Mar Bóveda López

Caixa, Proxectos Culturais
mar.boveda@gmail.com

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 76-79

A mosar distintos proxectos que sexan ilustrativos para explicar dun xeito ameno e descritivo a realidade coa que traballamos as persoas que nos dedicamos á Educación Social, tomando como eixe vertebrador e elemento socializador o Patrimonio Cultural (PC) e a participación cidadá, no meu caso desde hai vinte anos, non é tarefa doada.

Fundamentalmente polo nova que segue a ser esta área de traballo. Boa conta da súa importancia na actualidade dá a publicación *Foro Patrimonio e Sociedade. Guía práctica para a análise dun sector clave na gobernanza do futuro 2019-2021*^[1] (Blanco-Rotea et alii, 2021) do Consello da Cultura Galega.

Este texto agroma da traxectoria profesional persoal xa que, dalgunha maneira, constituíu xunto co traballo colaborativo doutros e doutras compañeiras, a limpeza e a feitura precursoras dun camiño innovador que foi complicado desde os seus comezos ata hoxe en día.

PROFESIÓN DE VANGARDA

Sendo titulada en Ciencias da Educación^[2], a miña singular traxectoria profesional e formativa levoume desde 1998 ata a actualidade a especializarme na posta en valor do patrimonio (o arqueolóxico, en particular, e o cultural, en xeral), mediante a acción e intervención socioeducativa nos distintos ámbitos e contextos de ensino-aprendizaxe: o formal, o non formal e o informal.

Hai 20 anos, poucas sementes deste tipo se plantaban na nosa comunidade, pois tamén era nova a profesión. Un camiño por facer desde a súa orixe en Galicia. Así e todo, dúas décadas despois a Educación Social e mais o Patrimonio Cultural seguen a ser tema de I+D+I e de debate, incorporándose a el actividades xeradas desde outras disciplinas que queren asimilarse, mais as súas áreas do saber son outras. Tendo obxectivos afíns, o traballo cooperativo en equipos interdisciplinares é a solución para o desenvolvemento de políticas e proxectos holísticos e

^[1] Traballo desenvolvido desde decembro de 2019 a abril de 2021 por 37 profesionais e axentes sociais vinculados a distintos sectores da sociedade relacionados coa xestión do patrimonio cultural.

^[2] Primeira promoción de Educación Social de Galicia e Máster en Procesos de Formación.

de calidade que repercutan na mellora do desenvolvemento sociocultural das persoas no seu territorio e no coñecemento, accesibilidade e mantemento dos bens patrimoniais existentes neles.

Porén, non debe esquecerse que son os e as profesionais da educación social, en todo caso, quen deben liderar os proxectos de educación patrimonial ou de intervención socioeducativa no patrimonio, e coordinar os equipos que se organicen para traballar neste eido. Así como todos os procesos de mediación e de participación social aparelados. Todas estas son funcións e competencias da educación social, tal e como Mercé Romans sintetiza no capítulo dedicado á formación continua dos profesionais da educación (Romans, 2000: 151-185).

A Educación Social é a disciplina que une os elos da cadea de valor da xestión integral do PC e posibilita a interacción e participación social formada, e informada, para acadar unha democracia cultural real nos territorios mediante a animación sociocultural como *praxe transformadora* (Caride, 2000). Tendo en conta que o concepto de patrimonio cultural e máis a súa xestión foron modificados na súa orientación e desenvolvemento normativo ao longo destas dúas décadas.

Por este motivo, os departamentos e máis os proxectos que interveñan social e educativamente a nivel cultural e patrimonial, desde os ámbitos formais, non formais e informais, deben estar dirixidos polos profesionais que teñan a formación necesaria no eido educativo. E sendo o patrimonio cultural o eixe de socialización e vertebrador destas iniciativas que promoven ou

Descubriendo o Castelo da Rocha Forte. Itinerario realizado polo Ateneo de Santiago de Compostela no Programa de Visitas organizadas polo Concello.

tras de índole económica e social, nunca deben traballar dun xeito illado.

Cabe dicir que todo o descrito anteriormente integra o que na actualidade se denomina Educación Patrimonial e Gobernanza Participativa do PC.

A miña liña de traballo e investigación persegue desde o seu comezo a “adopción de metodoloxías que transformen ou convertan os elementos do patrimonio cultural (xa sexa material ou inmaterial) en bens e produtos capitalizables para o desenvolvemento social. Isto é, que produzan beneficios na calidade de vida da comunidade onde se atopan, como consecuencia do aproveitamento e explotación dos recursos culturais endóxeos. (...) É tamén necesario realizar un estado da cuestión a diferentes niveis e establecer criterios claros de actuación que non desvirtúen o elemento patrimonial e

o convertan en mera mercadería” (Bóveda, 2000: 5)^[3].

Esta traxectoria profesional ten como fundamento o desenvolvemento comunitario vinculado co coñecemento profundo da participación social e a súa *praxe*, e integra coñecementos específicos doutras disciplinas que converxen no estudo e traballo co PC e os seus procesos de traballo.

Desde esta perspectiva, traballamos no deseño de plans e proxectos para estudar e ensinar os bens patrimoniais en xeral, tendo como actores e interlocutores as comunidades que habitan os territorios, organizando equipos para cada proxecto e incorporando as institucións públicas que os promoven. Exemplo desta forma de traballar é a redacción no 2021 do Plan Integral *Territorio Monte Sacro, Orixe de*

^[3] Hai 21 anos da súa publicación e hoxe en día segue a estar de actualidade.

Rapazada de Educación Infantil no Ecomuseo de Arxeriz. Actividade deseñada para o Plan Proxecta, Etnografía na Ribeira Sacra (D. X. de Patrimonio Cultural, Xunta de Galicia)

Urbis, Aventura Urbana.

Compostela^[4] e a sinatura dun convenio cos concellos de Boqueixón e Vedra^[5] para o seu desenvolvemento.

ALGÚNS DOS PROXECTOS PIONEIROS

Como experiencias precursoras de intervención socioeducativa tendo como elemento vertebrador o patrimonio cultural que illustren o recollido neste artigo, escollemos seis proxectos de entre moitos outros realizados, que describimos ordenados cronoloxicamente cos anos de realización e as institucións organizadoras entre parénteses:

1. *Urbis, Aventura Urbana* (2001-04). Gran Xogo Histórico^[6] nas cidades de: Santiago de Compostela, Lugo -con-

verténdose no festival *Arde Lucus-* e Ourense. Cada un destes xogos mobilizou arredor de 450 persoas en cada cidade entre estudantes, artesáns, actorado, monitores e contacontos. Acadou un proxecto de cooperación entre España e Portugal, desenvolvéndose tamén nas cidades de Chaves e Braga -evolucionando no festival *Braga Romana-*. (Xunta de Galicia e Concellos).

2. *Mira por El* (2007-08). I Campaña de concienciación social en relación ao patrimonio cultural. Deseño e posta en marcha do proxecto, formación do equipo e execución, de xeito experimental, nos campamentos de verán da Xunta de Galicia e nos centros de ensino, seleccionados das catro provincias galegas, para alumnado de 1º a 4º da ESO (Xunta de Galicia).

3. *Parque Arqueolóxico de Arte Rupestre, PAAR* (2011-12). Confección do proxec-

to de actividades, discursos e itinerarios didácticos para a posta en marcha do PAAR en Campo Lameiro (Pontevedra). Responsable da formación e coordinación do equipo de guías, monitorado e actividades (Xunta de Galicia e InjeniaQed).

4. *Cultura Viva, Fai túa Compostela* (2012-13). Itinerarios participativos na cidade e parroquias compostelás. Idea, redacción e execución do proxecto, coa programación de 58 itinerarios diferentes e 1.160 participantes ao longo de nove meses (Concello de Santiago de Compostela).

5. *Visitas guiadas ao Castelo da Rocha Forte* (2014). Deseño e execución do itinerario e I Programa educativo de visitas para toda as idades e colectivos, mais o procedemento para a xestión das inscricións. A súa posta en marcha durante sete meses chegou a máis de 1.332 persoas (Concello de Santiago de Compostela).

6. *Etnografía na Ribeira Sacra, Plan Proxecta +* (2018-21). Deseño e execución das actividades para a posta en marcha desta modalidade de Educación Patrimonial da D. X. de Patrimonio Cultural. Participaron grupos de educación especial, infantil, primaria e secundaria pertencentes a sete centros de ensino, de catro concellos da Ribeira Sacra (Xunta de Galicia).

^[4] Do que fun redactora e codirectora xunto a Ana Filgueiras Rei. Ver <https://www.elcorreogallego.es/concellos/forzas-unidas-para-conservar-un-enclave-unico-opicco-sacro-LJ8586814?imageNumer=1>

^[5] Sendo responsable da súa redacción e sinatura.

^[6] Publicados sen a autorización das autoras e autores, o que supón unha estafa e espolio do traballo intelectual e esforzo de moitas persoas, alén dunha lacra contra a que loitar xurídicamente.

Cultura Viva, Fai túa Compostela

Ribeira Sacra

No ámbito da educación formal, salientamos a concepción e coordinación xeral, alén de toda a súa xestión para a execución, da 1ª edición do Máster en Xestión Arqueolóxica do Patrimonio Cultural (CSIC-USC) levado a cabo no curso 2005-06, cunha organización moi extensa e complexa que foi pioneira no seu momento e deu lugar a un prolixo programa de formación en anos vindeiros.

CONCLUSIÓN

A Educación Social é a disciplina que produce os fíos invisibles que entrelazan e vinculan os elementos patrimoniais coas persoas e o seu territorio. É a tecedeira silenciosa que converte o patrimo-

nio cultural nun elemento de socialización e de vertebración social identitaria e participativa.

A Educación Social é a que xera o valor que identifica as persoas e as comunidades cos bens patrimoniais e coas paisaxes culturais nun territorio. Mistura as comunidades e o seu desenvolvemento co coñecemento do pasado e o seu uso no presente, mais a xestión de todos os procesos sociais asociados.

A Educación Social é a que fai posible a comprensión do Patrimonio, vinculado ao seu territorio e á súa orixe, así como a pervivencia da profunda sabedoría das persoas e comunidades que hoxe en día o manteñen vivo. ■

Campo Lameiro

Castelo da Rocha Forte

REFERENCIAS

- BLANCO-ROTEA, R., NIETO FREIRE, T. E SÁNCHEZ-CARRETERO, C. (Eds.) (2021). *Foro Patrimonio e Sociedade. Guía práctica para a análise dun sector clave na gobernanza do futuro 2019-2021*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
Accesible en <http://consellodacultura.gal/publicacion.php?id=4423>
[Data de consulta 28/novembro/2021]
- BÓVEDA LÓPEZ, Mª M. (2000). *Gestión Patrimonial y Desarrollo Social. CAPA 12*. Santiago de Compostela, LAFC, USC.
Accesible en <http://hdl.handle.net/10261/5636>
[Data de consulta 28/novembro/2021]
- CARIDE GÓMEZ, J. A. (2000). La Cultura como construcción social: Animación, Desarrollo Comunitario y Patrimonio. En Bóveda López, Mª. M. (Coord.) *Gestión Patrimonial y Desarrollo Social. Capa 12*, pp: 35-45. Santiago de Compostela: LAFC, USC.
Accesible en <http://hdl.handle.net/10261/5636>
[Data de consulta 28/novembro/2021]
- ROMANS, M., PETRUS, A., TRILLA, J. (2000). *De profesión: educador(a) social*. Barcelona: Paidós.